

Göçün yansımaları: Türkiye’de erken çocukluk dönemindeki gelişim yetersizliği olan veya tipik gelişim gösteren mülteci çocuklar

Büşra Demir¹ Güllü Talaş² Fidan Güneş Gürgör-Kılıç³

Başvuru/Submitted
30 Mar/ Mar 2024
Kabul/Accepted
30 Haz / Jun 2024
Yayın/Published
30 Kas/Nov 2024

<https://doi.org/10.59320/alanyazin.1461940>

Öz: Göç ile tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan çocukların yaşamında birçok yönden değişiklik meydana gelmektedir. Türkiye, son dönemde ülkesinden göç eden insanlar için önemli bir ülke haline gelmiştir. Türkiye’ye göç eden insanlar arasında erken çocukluk döneminde yer alan çocuklar yüksek orandadır. Erken çocukluk dönemi, çocukların gelişimleri açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde göç eden çocuklar, yeni geldikleri ülkelerde birçok problem ile karşılaşmaktadır. Çocukların gelişimlerini etkileyen risklerini ortadan kaldırmak için erken müdahale programlarının bu dönemde uygulanması oldukça önemlidir. Bu makalede, sığınmacı, mülteci, göçmen gibi sıklıkla karıştırılan kavramların açıklanması, erken çocukluk dönemindeki tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan mülteci çocukların karşılaştığı sorunlar hakkında bilgi verilmesi, eğitim süreçlerinde Türkiye’de yer alan erken müdahale programlarının tanıtılması ve Türkiye alanyazınında erken çocukluk dönemindeki mülteci çocuklara ilişkin araştırmaların ortaya konulması ve tartışılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, Türkiye’de tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan mülteci çocuklara yönelik erken müdahale programlarının ve konu ile ilgili araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Tipik gelişim gösteren ve gelişim yetersizliği olan erken çocuklukta mültecilere yönelik erken müdahale programları artırılması ve sistematik olarak uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk dönemi, erken müdahale programları, gelişim yetersizliği olan mülteci çocuklar, mülteci çocuklar, göç.

İnceleme Makalesi
Review Article

Alanyazın
Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi
CRES Journal
Critical Reviews in Educational Sciences
Kasım, 5/2

Reflections of migration: Refugee children with developmental disabilities or typical development in early childhood in Türkiye

Abstract: Migration changes the lives of children with typical development or developmental disabilities in many ways. Türkiye has recently become an important country for people migrating from their country. Among the people migrating to Türkiye, there is a high proportion of children in early childhood. Early childhood is an important period for the development of children. Children who migrate in this period face many problems in their new countries of origin. It is very important to implement early intervention programmes in this period to eliminate the risks affecting children's development. This study was conducted to explain the frequently confused concepts such as asylum seeker, refugee and immigrant, to provide information about the problems faced by refugee children with typical development or developmental disabilities in early childhood, to introduce the early intervention programmes in Türkiye in the educational processes, and to reveal and discuss the research on refugee children in early childhood in the Turkish literature. As a result of the research, it is seen that early intervention programmes for refugee children with typical development or developmental disabilities and research on the subject are limited in Türkiye. It is recommended that early intervention programmes for early childhood refugees with typical development and developmental disabilities should be increased and implemented systematically.

Keywords: Early childhood, early intervention programs, refugee children with developmental disabilities, refugee children, migration.

Demir, B., Talaş, G., & Gürgör-Kılıç, F. G. (2024). Göçün yansımaları: Türkiye’de erken çocukluk dönemindeki gelişim yetersizliği olan veya tipik gelişim gösteren mülteci çocuklar. *Alanyazın*, 5(2), 138-149.

Okul Yöneticileri Derneği
e-ISSN: 2718-0808

¹ MEB, busraturanbt05@gmail.com, ORCID:0009-0004-4773-5204

² MEB, gullutalas3460@gmail.com, ORCID:0009-0002-1781-2067

³ Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, f.kilic@iku.edu.tr, ORCID:0000-0002-0568-5825

Giriş

İçinde bulunduğumuz çağda birçok çocuk, doğrudan veya dolaylı olarak savaşa maruz kalmaktadır. Bu durumdaki çocukların çoğu ailesini kaybetmekte veya haklarından yoksun halde yaşamlarına devam etmektedir (Gökler, 2001). Yaşamını kaybeden, sakat kalan, istismara uğrayan, yaralanan çocuklar savaş ve göç sürecinde birçok zorluk ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu esnada zorunlu olarak yer değiştiren çocukların eğitimleri ve hayatları da zarar görmektedir (HASUDER, 2023). Savaş sebebiyle hayatlarını devam ettirecekleri temel ihtiyaçlarına ulaşmakta çok sayıda çocuk sıkıntı yaşamaktadır. Çocuklar, yaşam mücadelesi verirken belirsiz bir hayatın içine düşmektedirler (Erden ve Gürdil, 2009).

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan, Ortadoğu'dan Avrupa'ya uzanan yolların üzerinde önemli bir konuma sahip olan Türkiye, göç eden insanlar için varış, geçiş ve çıkış ülkesi konumundadır. Konumu dolayısıyla birçok göçmen ve mülteciyi içinde bulundurması sebebiyle bu süreci uluslararası örgütler, hükümetler ve insani yardım kuruluşları ile hareket ederek yönetmektedir (IOM, 2023). Dört milyondan fazla mülteci ve sığınmacının olduğu Türkiye'de, bu sayının 1.7 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Geçici koruma altındaki 3.6 milyon Suriyeli'nin, 1.6 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Çoğunluğunu İran, Afganistan, Irak ve farklı uyrukların oluşturduğu 370.000 mülteci ve göçmenlerin 120.000 kadarını da çocuklar oluşturmaktadır. (UNICEF, 2023). Savaşın olumsuz etkileri çocukları, sosyal, psikolojik ve fiziksel yönden etkilemektedir. Tek başlarına kalma, hayatlarını kaybetme, yaşanan olaylardan kendilerini sorumlu tutma gibi psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar (Erden ve Gürdil, 2009).

Dünya genelinde 240 milyon kadar gelişim yetersizliği (otizm spektrum bozukluğu, zihinsel yetersizlik vb.) olan çocuk bulunmaktadır. Yerinden edilen ve göç eden gelişim yetersizliği olan çocuk sayısına net olarak ulaşmak sınırlı olsa da bu verilerin büyük bir kısmını kapladığı tahmin edilmektedir. 2021 yılı sonunda tahmini 36,5 milyon çocuk şiddet, çatışma ve diğer sebepler dolayısı ile ülkelerinden veya buldukları sınırlardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Sayıları ne olursa olsun gelişim yetersizliği olan çocuklar, bu göç hareketliliğinde kapsayıcı eğitim olanaklarına, gerekli bakıma, gıdaya, sağlık hizmetlerine, temiz suya ulaşmakta zorluk yaşamaları muhtemel olarak görülmektedir (UNICEF, 2023).

Ailesi ile göç yaşamış olan çocuklar göç sonrasında yeni geldikleri yere uyum problemi yaşamaktadırlar. Ailelerin ve çocukların, yeni buldukları ortama uyum sağlayabilmeleri, problemler meydana gelmeden engellenmesi için birincil koruma ve ortaya çıkan problem durumların belirlenmesi ve çözümü için ikincil koruma hizmetleri sunulması tavsiye edilmektedir (Uluocak ve Polat, 2009). Dünya nüfusunun %30'unu çocuklar oluşturmaktadır. Fakat ülkelerinden zorla ayrılmak durumunda kalan çocukların oranı ise %42'dir. Ülkelerinden zorla ayrılmak durumunda kalan insanların yaş dağılımı ise 0-18 yaş arası %42, 18-59 yaş arası %53, 60 yaş üzeri ise %6 olduğu görülmektedir (UNHCR, 2022). Bu oranlar içinde erken çocukluk döneminde olan tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan çocuklar ciddi orandadır.

Sığınmacı, mülteci ve göçmen tanımları alanyazında sıklıkla birbiri yerine kullanılmasına rağmen kavramsal olarak birbirinden ayrılmaktadır. Mülteci ve sığınmacılar içinde buldukları olumsuz ve zorlu şartlar sebebiyle yerleşik bir ikamet etme amacı dışında geçici olarak kalma sebebiyle başvuru yapmaktadırlar (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011). Bu araştırma göç, sığınmacı, mülteci, göçmen gibi kavramların açıklanması, erken çocukluk dönemindeki tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan çocuklar hakkında bilgi verilmesi, bu çocuklara uygulanan erken müdahale programlarının tanıtılması ve Türkiye alanyazınında erken çocukluk dönemindeki mülteci çocuklara ilişkin araştırmaların ortaya konulması ve tartışılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki araştırmaların ortaya konulması sürecinde 2010-2023 yılları arasındaki tez, makaleler incelenerek doküman analizi yoluyla var olan araştırmalar ortaya konulmuştur.

Göç

Göç insanların kendi devlet sınırları içerisinde veya uluslararası sınırları aşarak buldukları yerden farklı bir yere geçme olayıdır (IOM, 2023). Bu kavramı göç olarak kabul edebilmemiz için yeni yerleşim yerinde uzun bir zaman kalınması, önceki yer ile yeni yer arasında anlamlı bir uzaklık olması gerekmektedir (Erder, 2006). Göç hareketinin pek çok sebebi vardır ve doğası gereği demografik yapıda farklılaşmaya sebep olmaktadır. Göç edilen yerde demografik yapı değişmekte ve nüfus artmaktadır (Hashemi ve Ünlü, 2021). Göç insanlık tarihi kadar geçmişe dayanmaktadır. İnsanlar kendileri için bağımsız, daha iyi yaşam koşulları olan, daha elverişli imkânlarla sahip olan farklı coğrafyaya tek veya gruplar halinde gitmektedirler (Battur, 2018). Bu tür göçler insanların kendi iradesiyle yapmış olduğu göç iken kendi iradeleri dışında siyasi sebeplerle yaptıkları zorunlu göçlerde yaşanmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015).

Ülkelerin var olan sınırları arasındaki insan hareketliliği son yıllarda oldukça artmıştır. Ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal durumları bu göç hareketliliğini etkilemektedir. Avrupa ülkeleri gelişmiş şartları dolayısıyla bu hareketliliği kendisine çekerken, kendisine sınırı olan Türkiye gibi ülkeleri hem hedef hem de geçiş olarak göç akımından etkilenmesine sebep olmaktadır. Türkiye kendisine komşu ülkelerdeki, ülkelerin iç sebeplerinden dolayı 1980'lerden itibaren göç dalgasına uğramaktadır. Son yıllarda ise

Türkiye’ye gelen ve Türkiye’den ayrılan yabancı sayısında oldukça artış mevcuttur (İçduygu ve Aksel, 2012). Türkiye, 1980 yılı sonrası göç veren bir ülke olmasının yanı sıra göç alan bir ülke olmuştur. Savaşlar, küreselleşen dünya, iletişim ve seyahat özgürlüğü göçü etkileyen unsurlar olmaktadır (GİB, 2023). TÜİK (2021) verilerine göre Türkiye’ye göç ile gelen toplam 739.604 kişinin, 36.665’i 0-4 yaş aralığındadır. Türkiye’den göç ile giden 287.651 kişinin ise 10.062’ si 0-4 yaş aralığındadır.

Göçmen

Dünya üzerinde çeşitli sebeplerle göç hareketinde bulunup, değiştirme hareketinden etkilenen kişilere de göçmen denilmektedir (Güvenç, 1999). Göçmenlerden ise dünya genelinde 8 kişiden 1’i çocuktur (UNICEF, 2021) Geçmiş yaşantılarını ve kendilerine ait alışkanlıklarını göçmenler yeni yerleştikleri yerlere getirmektedirler. Ev sahibi ülkenin ve kendi ülkelerinden getirdikleri alışkanlıklarının uyum sorununu beraberinde yer alan çocukları da yaşamaktadır (Yılmaz, 2023). Düzensiz göçmen bulunduğu ülkede hukuki hakları olmayan, vize tarihi sona ermiş olan, giriş ihlali veya yasadışı giriş yapan kimselerdir (IOM, 2023). İçduygu ise bu tanımı yaşadıkları ülkeden üçüncü ülkeye geçerken geçiş olarak kullanmak durumunda oldukları ülkede hukuki yönden gerekli evrakları ve izinleri olmadan yaşayan kişilerdir olarak ifade etmektedir. Düzenli göçmen ise yasal olarak izin verilmiş olan, yönetmeliğe ve kanunlara uygun ikamet eden kimselerdir (IOM, 2023). Son yıllarda verilere bakıldığında düzenli ve düzensiz göçmen sayıları her yıl değişmektedir.

Mülteci

Mülteci kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre ikametinin ve vatandaşlığının bulunduğu ülkede ortaya çıkan siyasi sebeplerle vatanını korku, endişe ve başka nedenlerle bırakmak zorunda kalan, vatanına tekrar gidemeyen kendi isteği veya zorla terk eden kimselerdir. UNCHR [Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği] ise mülteci kavramını yaşadıkları yerde meydana gelen zulüm ve çatışmalardan kaçan kişiler olarak tanımlamaktadır. Uluslararası hukukta da mülteciler koruma altındadır (UNCHR, 2023). Sığınmacı olmak barınma kavramı ile ilişkiliyken, mülteci olmak bulunduğu ülkenin hukuki statüsüne ait olmayı gerektirmektedir (Yılmaz, 2017). UNCHR verilerine göre ise 3,6 milyon kayıtlı Suriyeli mülteci haricinde, 320.000 başka uyruklardan mülteciler Türkiye’de yer almaktadır. Mülteci konumundaki çocuklar göç esnasında ve sonrasında kaygı bozukluğu, travma, depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Mülteci çocuklara ev sahipliği yapan ülkelerin uygun yöntemlerle, çocukların yaşadıkları sorunlara yönelik destek sunması gerekmektedir (Hamilton ve Moore, 2019). UNICEF (2021) verilerine göre Türkiye’de bulunan 23 milyon çocuk nüfusunun 1,7 milyonu Suriyeli mülteci çocuklardan oluşmaktadır. Mülteci çocukların, sağlık, beslenme, eğitim gibi konuları toplumsal bir konu haline gelmiştir (Derince, 2019).

Sığınmacı

Sığınmacı, uluslararası veya ulusal evraklar dâhilinde mülteci olarak bir ülkeye uygun görülme bekleyen ve mültecilik için müracaat sonucunu bekleyen kimselerdir. Başvuru yaptıkları yerden olumlu bir sonuç alamazlarsa buldukları ülkeden ayrılmaları gerekmektedir. Ülkeden ayrılmama durumunda ise sınır dışı edilmektedirler (IOM, 2023). Türkiye, ülkesini terk etmek zorunda kalıp kendisine gelen insanlara, şartlı mülteci, mülteci, geçici koruma ve ikincil koruma olmak üzere dört farklı başlık altında ele almaktadır. Geçici koruma altında bulunan insanlar toplu göç ile gelmiş sığınma isteğinde olan kişilere ait koruma statüsüdür. İkincil koruma, şartlı mülteci ve mülteciler ise bireysel sığınmacı kavramını içermektedir (Ekşi, 2016). Suriyeli geçici koruma kapsamında bulunanların yıllara göre sayıları; 2019 yılında 3.576.370, 2020 yılında 3.641.370, 2021 yılında 3.737.369, 2022 yılında 3.535.898, 2023 yılında 3.381.429 olduğu görülmektedir. 18 yaş altı geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yaş dağılımı ise 0-4 yaş arası 460.732, 5-9 yaş arası 533.983, 10-14 yaş arası 375.164, 15-18 yaş arası 255.676 olduğu görülmektedir (GİB, 2023).

Erken Çocuk Döneminde Gelişim Yetersizliği olan ve Tipik Gelişim Gösteren Mülteci Çocuklar

Erken çocukluk, doğumdan sekiz yaşa yani ilköğretim ikinci sınıfa kadar olan dönemi kapsadığı belirtilmektedir (UNICEF, 2019). UNICEF (2019)’a göre çocukların, erken çocukluk dönemindeki kaliteli zaman, çocuk hakları kapsamında verimli bir hayata geçiş yapması açısından önem arz eder. Çocukların erken çocukluk döneminde sağlıklı ve düzenli beslenmesi, güvenli bir ortam sağlanması, çocukların hayatını şekillendireceği, bu ortamın sağlanmadığı dezavantajlı çocukların ise geleceğinde birçok sorunla karşılaştığı öngörülmektedir. Son yüzyıllara bakıldığında insanlar açlık, savaş vb. durumlardan dolayı gelişmiş, en yakındaki, güvenli bölgelere göç ettiği görülmektedir (Avcı, 2019). Mülteci aileler daha iyi bir geleceğe kavuşmak arzusu ile huzurlu ve savaşın olmadığı yerlere kendi kültürlerinden, kendi dillerinden ve ülkelerinden ayrılarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Göç eden mülteci ailelerde çocuklarının geleceğini düşündükleri için ülkelerini terk ettiklerini söylemektedir (Gümüştan, 2017).

Çocuklar savaş, göç durumlarında savunmasız kişilerdir (Baş vd., 2017). Fiziksel şiddet, psikolojik şiddet ile savaş durumlarına bizzat şahit olan ve beslenme, sağlık, kişisel ihtiyaçlarında zorlukla karşılaşan

mülteci çocuklar ve ergenler, zorunlu olarak aileleri ya da akrabaları ile göç etmek durumunda kalmışlardır (Harrell-Bond, 2000). Savaş sırasında çocukların karşılaştıkları durumlar onların yaş ve gelişimlerine uymamaktadır. Göç eden aile ve çocuklar yeni bir dil, yeni bir kültür karmaşası ile göç ettikleri ülkede yeniden hayata tutunmaya çalışmakta, mülteci adı altında mücadele etmektedirler (Derince, 2019). Mülteci çocuklar göç ettikleri ülkelerinde ebeveynleri ile şiddete maruz kalırken göç ettikleri ülkede ise plansız bir düzene geçiş yapmaktadırlar (Gümüşt en, 2017).

Göç idaresi Türkiye’de son güncel Nisan 2023 verilerine göre 0- 4 yaş arası Suriyeli mülteci çocukların sayısı 454.806 iken 5-9 yaş arası Suriyeli mülteci çocukların sayısı 538.556 olduğunu, toplam 0-9 yaş arasında yaklaşık bir milyon Suriyeli çocuk olduğu belirtilmiştir (GİGM, 2023). Göç verileri de erken çocukluk dönemindeki mülteci çocukların sayısının yüksek olduğunu göstermektedir (Derince, 2019). Mülteci çocukların travmatik olarak olaylardan etkilendiği göç sırasında, göç öncesinde, göç sonrasında birbirinden farklı deneyim yaşadığı ve problem davranışlar sergileme olasılığı yüksek ihtimaldedir (Gümüşt en, 2017). Mülteci çocuklar, psikolojik, sosyal, duygusal, sağlık, fiziksel ve kültürel sorunlarla karşılaşmakta ve buna ek olarak beslenme sorunları, sağlık hizmetinden yararlanamama, eğitimde karşılaşılan sorunlar, dil konusunda eksiklikler ve anlaşamamak vb. sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar.

UNICEF (2022) raporuna göre mülteci çocuklar konusunda ele alınması gereken konular şunlardır:

- Mültecilere yönelik olumsuz yargılar
- Türkçe dil yetersizliği
- Kapsayıcı eğitim ortamına ihtiyaç
- Çok kültürlü eğitim ortamının düzenlenmesi
- Mülteci çocukların okulda eğitim görmesi yerine ev veya dışarıda çalışmasıdır.

Tipik gelişim gösteren mülteci çocuklara yönelik oranlar belirtilirken gelişim yetersizliği olan mültecilerle ilgili resmi olarak açıklanan bir oran bulunmamaktadır. Gelişim yetersizliği olan mülteci çocuklar, tipik gelişim gösteren mülteci akranlarından farklı birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim konusunda tipik gelişim gösteren mülteci çocuklardan daha fazla bu hizmete gereksinim duyabilmektedirler. Bunun yanı sıra eğitim hizmetlerine ulaşım konusunda da tipik gelişim gösteren akranlarına göre zorluk yaşayabilmektedirler (Köse, 2022). Ayrıca dil sorununun olmasından kaynaklı iletişim kurma noktasında gelişim yetersizliği olan mülteci çocukların toplumsal yaşama katılımında zorlandığı, çocukların ailelerinin ise hakları konusunda bilgisiz olduğu yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Gürdoğan, 2020). Örneğin; 2016 yılı verilerine göre, Rehberlik Araştırma Merkezlerinde 228 Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli öğrencinin eğitsel tanınması yapılmış ve resmî tedbir kararı alınmıştır. Oranın düşük olması, geçici koruma statüsünde bulunan mülteci çocuklara yönelik, erken tanılama ve özel eğitim hizmetleri ile ilgili yapılacak çalışmaların artırılması gerektiğini göstermektedir (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017). Bu bilgilere ek olarak araştırmanın bu bölümünde erken çocukluk dönemindeki mülteci çocukların karşılaştığı sorunlar ele alınmıştır.

Sağlık sorunu

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık tanımını sadece bedenen, fiziksel değil hem psikolojik hem fiziksel gelişimlerinin iyi olma hali olarak tanımlamıştır. Sağlığın beden, psikolojik olarak iyi olması dışında bireyin sosyal yönden de iyi olması gerekmektedir. Kişinin yaşadığı çevresinde güvende olma, beslenme durumunun iyi olması, gelirin iyi, iş güvencesinin olması da sağlığını etkiler (Karaca ve Doğan, 2014). Sağlık konusunda mülteci aileler, sağlık sigortası ve tıbbi sağlık hizmetlerinden düzenli olarak faydalanmadığı için kendi ve çocuklarının sağlık hizmetlerini aksatmakta ya da vazgeçmektedir. Yetişkin hastalıkların temelini çocuklukta yaşam şekli olduğu belirtilmektedir. Örneğin obezite, astım çocukluk hastalığı olanların yetişkinlerde tansiyon, diyabet gibi kronik hastalıklara yol açtığı görülmüştür (Perraria ve Ornelas, 2011). Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (CDC) verilerine göre mültecilerin sık karşılaştığı hastalıklar anemi, diyabet, hipertansiyon ve psikolojik sorunlardır. Özellikle mülteci çocuklar açısından bakıldığında psikolojik sorunlar ve anemi en öncelikli sağlık sorunlarıdır. Çocukların iyi beslenememesi, sağlıklı ve sağlıklı uygun bir ortamda olmaması gelişimlerini etkileyebilmektedir (Efe ve Sarvan, 2019).

Beslenme sorunu

Büyüme ve gelişim açısından bebek ve çocukların sağlıklı olması için düzenli ve yeterli beslenmesi gerekmektedir (Efe ve Sarvan, 2019). En temel sorunlardan biri beslenmedir. Göç eden insanlar, gittikleri, sığındıkları ülke de temel gereksinimleri olan beslenme, kalacak yer ve güvenli bir bölge ihtiyaçlarının karşılanmasını beklemektedirler (Biçer, 2023). Gittikleri ülkenin durumları ve ekonomik

durumları bu durumları etkilemektedir. Mülteci olarak gelen ailelerin, çocuklarının da yetersiz ve dengesiz beslenme sorunları ortaya çıkmaktadır. Çocuklar kendilerini ifade edemediğinden savunmasızdırlar, yetersiz beslenmeye, hastalanmaya her zaman açık olabilirler (Efe ve Sarvan, 2019). Dünyada erken çocukluk dönemindeki çocukların ölümlerinin çoğunlukla yarısı yetersiz beslenmeden kaynaklı olduğu gözlemlenmiştir (UNICEF, 2017). Türkiye’deki Suriyeli mültecileri sağlık durumu araştırmasında 18-69 yaş grubunu örneklemi olan çalışmada %40’ının yetersiz beslendiği, meyve ve sebze hiç tüketmediği ortaya çıkmıştır (Balcılar, 2016).

Eğitim

Mülteci çocukların ve diğer bütün çocukların dil, din, sosyoekonomik durumu, farklı kültür ve ırkı, cinsiyeti ya da görüşü ne olursa olsun eğitim hakkı vardır. Eğitim hakkından ücretsiz faydalanması sağlanmalıdır (Ataman, 2008). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 22. maddesine göre Türkiye’nin de dâhil olduğu taraf ülkeler göç etmek durumunda kalan mülteci çocukların eğitim de dâhil bütün haklardan yararlanması için tedbir almak durumundadırlar (Avcı, 2019). Mülteci olarak aileler ve çocuklar için geldikleri ülkeye ve yaşam şartlarına alışmaları ve psikolojik olarak travmalarını daha iyi atlatabilmeleri için eğitimin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Eğitim alanında pek çok adım atılsa da hala eksiklikler olduğu görülmektedir. Türkiye’ye göç eden bazı çocukların hala eğitim hakkından yararlanmadığı ve okula gitmediği görülmektedir. Devlet politika olarak okullaşma oranına dikkat etse de mülteci çocukların bazılarının okula gidemeyerek çalıştığı, okullardaki eğitimin kapsayıcı olmadığı belirtilmektedir. Dünyada ve Türkiye’de göç eden çocukların eğitimi konusunda politikalar geliştirilmekte ve müdahale programları uygulanmaktadır (Eren, 2019).

Mülteci çocuklar, Türkiye’de devlet okullarında öğrenim görmekte ve ders planında yer alan kazanımları almaktadır. Bu amaçla toplumsal ayrılmaya engel olunması ve mülteci çocukların topluma kazandırılması amaçlanmaktadır (Biçer, 2023). 2017 yılı itibarıyla erken çocukluk döneminden 18 yaşına kadar mülteci çocukların eğitim çalışmaları başlamış ve eğitim almaları sağlanmıştır. Türkiye’de mülteci çocukların eğitim sorunu için okullarda Geçici Eğitim Merkezi’nde ve PİKTES projesi ile uyum sınıfları açılmıştır (Arslan ve Ergül, 2022). Bu kapsamda planlar oluşturulmuş ve dil sorununa yönelik etkinlikler ve materyaller geliştirilmiştir. Öğretmenlere, mülteci çocuklarla daha etkili iletişim kurması için PİKTES projesi dâhilinde hizmet içi eğitim verilmiştir.

Sosyal uyum

Göç etmek durumunda kalan mülteci aileler ve çocuklar, göç ettikleri ülkenin toplumuna uyum sağlamak durumundadır. Mülteciler göç ettikleri ülkelere, uyum sağlayamazsa birçok sorun oluşmaktadır. Dil sorunu, eğitim fırsatlarından yararlanamama, iş bulmada sıkıntı vb. sorunlarla karşı karşıya kalınabilir (GCM, 2017). Ülkemiz bulunduğu bölge nedeniyle göç alan bir ülkedir. Birçok farklı kültürü içinde bulundurduğumuz coğrafya olan Türkiye, 2011 yılında Suriye’de gerçekleşen savaş nedeniyle göç etmek durumunda kalan ve ilk defa sayısal veri olarak göç eden insanlarla karşı karşıya kalmıştır. En fazla Suriyeli mülteci bulduran Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2016) yılı verilerine göre Türkiye olmuştur. Türkiye’deki mülteci çocukların, uyum sorunu yaşamaması, arkadaşlık kurması, topluma ait ve faydalı bireyler olması için eğitimin oldukça önemli olduğu ve sosyal uyumu sağladığı görülmektedir (Seven, 2017).

Türkiye’de Erken Çocukluk Dönemindeki Mülteci Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Programları

Türkiye’de, UNICEF’in iş birliği ile MEB’in uygulamaya aldığı Suriye, İran, Irak, Afganistan gibi farklı ülkelerden gelen çocukların içinde olduğu kapsayıcı eğitim programları uygulanmaktadır. Uygulamaların yıllara göre aşama aşama gerçekleştiği görülmektedir. 2012 yılında materyal ve altyapı hizmeti sağlanmıştır. 2013 yılında “Kayıp Kuşak Olmasın” projesi başlatılmıştır. 2014 yılında “Geçici Eğitim Merkezleri” kurulmuştur. Bu merkezlerde Suriyeli Gönüllü Eğitim Personelleri görevlendirilmiştir ve Suriyeli Gönüllü Eğitim Personel teşvik programı hedeflenmiştir. Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi, bakanlık komisyonu ile il komisyonları kurulmuştur. Geçici Eğitim Merkezlerinde Türkçe dil dersi 15 saat olmak üzere programa eklenmiştir. 2015 yılında Suriyeli çocuklar devlet okullarına başlamış ve GEM’ler adım adım kapatılmaya başlanmıştır. 2016 yılında (PIKTES) Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sisteminin Entegrasyonun desteklenmesi projesi uygulamaya alınmıştır. Okul öncesi ve ilkokul kademelerine devlet okullarında Suriyeli çocuklar eğitime başlanmıştır. 2017 yılında öğretmenler için psiko-sosyal destek programı amaçlanmıştır. Program ile rehberlik hizmetleri ve özel eğitim hizmetlerinin faydasının artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca öğretmenler için kapsayıcı eğitim seminerleri verilmiştir. 2018 yılında Hızlandırılmış Eğitim Programına geçilmiştir. 2019 yılında yaz okulu okul öncesi eğitim kademesi için açılmıştır. Koruma altında olan yabancı öğrenciler için telafi eğitimi müdahaleleri

oluşturulmaya başlanmıştır. 2020 yılında GEM' ler kapatılmıştır. Uyum sınıfları için düzenlemeler getirilmiştir (UNICEF, 2022).

AÇEV Suriyeli çocuklar için yaz okulları projesi

Her çocuğun içindeki gücün ortaya çıkması için erken yaşlardan başlayarak eğitim alması gerekçesiyle dezavantajlı durumda olan çocukların okul öncesi eğitime ulaşması için AÇEV erken müdahale programları geliştirmektedir. 4-6 yaş aralığında bulunan çocuklara fırsat eşitliği sunmak, ebeveynlerini bilgilendirmek için hızlandırılmış şekilde Okul Öncesi Eğitim Programı (OEP) uygulanmaktadır. OEP Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde 13 yıldır uygulanmakta olan, çocukların dil, bilişsel, bedensel gelişimi ve sosyal-duygusal gelişimlerine katkı sağlayan ilkokula hazırlamakta olan bir programdır. Program Suriyeli çocukların ihtiyaçlarına göre uyarlanmaktadır. Önceliği daha önce okul öncesi eğitim almamış olan çocukların temel kazanımlarını desteklemek ve ebeveynlerini bilgilendirmektir. Yaz anaokulu uygulaması 10 hafta devam etmektedir. Çocuklar günlük eğitim alırken anneleri ise Anne Destek Eğitim Programına haftada bir gün iki buçuk saat katılım göstermektedirler. Suriyeli çocukların ilkokula başladıkları zaman yaşadıkları kültür ve uyum sorunu sebebiyle erken müdahale programları hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Okula başlayacak olan çocukların alışma sürecini kolaylaştırmak için Plan International ve Siemens ile İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü seferberliğiyle 2016 yılında uygulanan program dokuz haftalık sürede iki sınıf olmak üzere Esenler'de bulunan 128 Suriyeli çocuğa ulaşılmıştır. Suriyeli çocukların gereksinimleri doğrultusunda AÇEV'e ait olan Okul Öncesi Eğitim Programının (OEP) uyarlanması ile uygulama yapılmıştır. Programın amacı erken çocukluk dönemi olan 0-6 yaş aralığındaki savaş sebebiyle ülkesinden ayrılmış gelmiş olan çocukların tüm gelişim alanlarını desteklemektir. Yaz okulunda uygulanmakta olan OEP programı dil, kültürel ve psiko-sosyal uyarlamalara hitap etmektedir. Dil uyarlamaları kapsamında çocuklara ana dilleri ve Türkçe'nin birlikte kullanıldığı bir eğitim uygulanmaktadır. Çocukların ana dillerinden, Türkçe'yi öğrenmelerine olan geçişlerinin gelişim seviyelerine uygun olarak yapılması amaçlanmaktadır. Sınıf içinde Türkçe ve Arapça konuşan öğretmenler yer almakta ve öğretmenlere gerekli destek eğitimler sağlanmaktadır. Kültürel uyarlamalar kapsamında ise çocuklar kendi kültürlerine ait oyunlar oynayıp, şarkılar öğrenmişlerdir. Psiko-sosyal uyarlamalar kapsamında ise proje kapsamında eğitim yapılan okulda psikologlar bulunmaktadır. Çocukların yaşamış oldukları süreci, resimler, oyunlar ile anlamak esas alınmaktadır. Ülkelerinde var olan savaştan kaçan ve göç etmek durumunda kalan çocukların yaşayacağı muhtemel fiziksel ve psikolojik sorunlar için öğretmenlere de konu ile ilgili olarak eğitim verilmektedir (AÇEV, 2017).

PIKTES

Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) Türkiye'de uygulanan diğer bir müdahale programıdır. PIKTES, Türkiye'de geçici koruma altında olan çocukların eğitime ulaşabilmesi için MEB ile iş birliği kurarak AB'nin finanse etmekte olduğu bir projedir. 26 ilde uygulanmakta olan projenin başlangıç tarihi 3 Ekim 2016 yılı olduğu görülmektedir. Proje "Türkiye Mülteci Aracı" (FRIT) anlaşması ile desteklenmektedir. Projenin ikinci aşaması 2018 Aralık ayında başlamıştır. Projenin amacı; Suriyeli veli ve öğrencilerin sosyal uyumunu arttırmak, personelin ve eğitim kurumunun imkânlarını iyileştirmek, Suriyeli öğrencilerin eğitime ulaşımını ve kalitesini artırmaktır. PIKTES kapsamında telafi eğitimleri, Türkçe dil eğitimi, öğretmenlerin eğitimi gibi çalışmalarla proje uygulanmaktadır. (EEAS,2023)

Çocuk dostu şehirler iş birliği projesi

2006-2010 yılları arasında UNICEF ve Türkiye iş birliğinde hayata geçirilmiş bir projedir. Çocuklara daha elverişli şartlar sunmak ve Çocuk Hakları Sözleşmesinin amacına ulaşmasını sağlamak için dezavantajlı durumdaki çocuklar için alınabilecek önlemlerin yerel düzeyden tatbik edilerek başlaması için oluşturulmuş bir programdır (Topsümer ve ark., 2019). Projede, erken çocukluk döneminde eğitim ve bakım hizmetlerine ulaşımın kolaylaştırılması, belediyelerin stratejik planlama, bütçeleme ve kaynak yoluyla çocuklara duyarlı politikalar geliştirme kapasitesinin artırılması amaçlanmaktadır. Erken müdahale programlarının yanı sıra araştırmada erken çocukluk dönemindeki mülteci çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda incelenmiştir.

Türkiye'de Erken Çocukluk Dönemindeki Mülteci Çocuklar ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Türkiye'de erken çocukluk dönemindeki araştırmalara bakıldığında araştırmaların son beş yılda artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de erken çocukluk döneminde olan mülteci çocuklara yönelik yapılan araştırmalar tarih sıralaması göre incelenmiştir.

- Ataseven (2019) araştırması, dil gelişimini destekleyici oyun etkinlikleri programının 5-6 yaş grubu mülteci çocukların dil gelişimlerine ve günlük yaşam becerilerine etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya beş ve altı yaş grubu 50 çocuk katılmıştır. Araştırmada, ön test- son test kontrol gruplu model kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında

- uygulanan oyun etkinlikleri programının, beş ve altı yaş grubu mülteci çocukların dil gelişimini ve günlük yaşam becerilerini olumlu etkilediği belirtilmiştir.
- Avcı (2019) araştırması, Suriyeli çocukların okul deneyimlerinin anlaşılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, beş ve sekiz yaş arası 14 Suriyeli çocuk katılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme ve alan notları içeren araştırma günlüğü ile toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre; mülteci çocukların birçoğu akademik kaygı ve başarısızlık yaşamakta ve dışlanmaya maruz kalmaktadır.
  - Değer (2019) araştırmasında, okul öncesi dönemdeki Suriyeli çocukların sosyal duygusal uyum becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma, 69 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanma süreci kişisel bilgi formu ve ölçek ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda okul öncesi dönemdeki mülteci çocukların sosyal duygusal uyum düzeyleri ortalamanın üzerinde belirlenmiştir. Mülteci çocukların, sosyal duygusal uyum düzeyleri, cinsiyet ve doğum sırası değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirtilmiştir.
  - Özger ve Akansel (2019) araştırmasında, etnografik durum çalışması ile beş yaşındaki 17 mülteci çocuk ve aileleri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada gözlem, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler ve dokümanlar ile veri toplanmıştır. Toplanan veriler, içerik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, akran ilişkilerinde Türk ailelerin ve öğretmenlerin yaklaşımlarının önemli olduğu ve mülteci çocuklarının eğitim yaşamını etkilediği belirtilmiştir.
  - Alkan (2020) araştırmasında Türk öğrencilerle ana sınıfına devam eden mülteci çocukların iletişim becerilerini incelenmesi amaçlanmıştır. Gözlem aracılığıyla veri toplanmıştır. Araştırmaya iki farklı anasınıfında eğitim gören üç Suriyeli öğrenci katılmıştır. Bulgulara bakıldığında ana dili Kürtçe olan Suriyeli çocuğun Türkçe konuşmada daha başarılı olduğu belirtilmiştir. Ana dili Arapça olan çocuklar ise Türkçe sesleri telaffuzda daha fazla zorlandığı ve zaman kipleri kullanmakta güçlük yaşadıkları belirtilmiştir.
  - Polat ve arkadaşları (2020) araştırmasında, mülteci Afgan çocuklara uygulanan Sosyal Beceri ve Sosyal Uyum Programı’nın çocukların sosyal becerilerine; problem davranışlarına ve değer davranışları düzeylerine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Araştırmaya 60-72 aylık 17 mülteci çocuk katılmıştır. Araştırmada kontrol grupsuz ön test-son test yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmadaki verilerin analizleri sonucunda, çocuklara verilen sosyal uyum beceri eğitiminin çocukların sosyal becerileri üzerinde etkili olduğu; çocukların sosyal becerilerinde ve değer davranışlarında artma ve problem davranışlarında azalma gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, sosyal beceri eğitimi sonrasında değerlere yönelik davranışlarında anlamlı farklılık olduğu belirtilmiştir.
  - Ağmaz ve Temel (2021) araştırmasında geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların alıcı dil gelişimleri üzerinde CLIL (Content and Language Integrated Learning) (İçerikle bütünleşik dil öğretimi) yöntemine dayalı olarak verilen eğitim programının etkililiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. 18 deney grubu ve 18 kontrol grubu olmak üzere çalışmaya anasınıfına giden 36 mülteci çocuk katılmıştır. Araştırmanın bulgularını bakıldığında deney ve kontrol grubundaki çocukların alıcı dil gelişimlerinde anlamlı bir fark olduğu belirtilmiştir. Mülteci çocukların hem akademik başarıları hem de okula uyumları üzerinde etkisi olacak dil gelişimlerine yönelik bir eğitim programının uygulamanın önemli olduğu belirtilmiştir.
  - Akça (2021) araştırmasında, etkileşimli kitap okuma programına katılım gösteren 48-66 aylık Suriyeli çocukların alıcı dil gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, ön test-son test deney ve kontrol gruplu seçkisiz desen kullanılarak oluşturulmuş; 16’sı deney 16’sı kontrol grubu olacak şekilde 32 Suriyeli çocuk araştırmaya katılmıştır. Verilerin analizinde SPSS istatistik programı kullanılmış, deney grubunda yer alan Suriyeli çocuklara uygulanan etkileşimli kitap okuma programına yönelik eğitiminin alıcı dil gelişimlerini desteklediği, buna karşın kontrol grubuna dâhil edilen Suriyeli çocuklara uygulanan geleneksel okul öncesi eğitim programının alıcı dil gelişimi için yeterli olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca yaş ve cinsiyet açısından Peabody Resim Kelime Testi’nin ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.
  - Kuru (2021) araştırmasında, okul öncesi dönemdeki mülteci çocuklara yönelik hazırlanan kahkaha yogası programının çocukların benlik saygısı, sosyal becerisi ve psikolojik sağlamlıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 38 deney ve 38 kontrol gurubu çocuk katılmıştır. Araştırmanın bulguları sonucunda kahkaha yogasının mülteci çocukların benlik saygısını, sosyal becerisini ve psikolojik sağlamlığını geliştirmede etkili olduğu belirtilmiştir.
  - Türker Üçüncü ve Aktan Acar (2021) araştırmasında erken çocukluk döneminde okul öncesi eğitimi alan, sığınmacı ve Türk asıllı çocukların okula uyum sorunlarını belirlemek amaçlanmıştır. Veri toplama sürecinde gözlem ve görüşmelerden yararlanılmıştır. Araştırmaya sekiz çocuk, sekiz ebeveyn ve 11 eğitimci olmak üzere 27 katılımcı dahil olmuştur.

Araştırmanın bulgularında sığınmacı çocukların okula uyumunu etkileyen en önemli faktörün dil sorunu olduğu belirtilmiştir.

- Yanık ve Kozandağı (2021) araştırmasında, bir okul öncesi sınıftaki Suriyeli ve Türk çocukların oyunları, bu oyunlarda kurdukları ilişkiler ve bu süreçte rol oynayan unsurların araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya, beş ve altı yaşlarındaki 18 çocuk ve sekiz ebeveyn katılmıştır. Veriler, gözlem, görüşme, doküman analizi ve araştırmacı günlüğü kullanılarak toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre Suriyeli ve Türk çocuklar beden dilini kullanarak oluşturdukları oyunlarda ilişkilerini ilerlettiği, Türk ve Suriyeli çocuklar arasındaki ilişkiler zamanla yakın arkadaşlıklara dönüştüğü fakat bazı çocuklar arasında sosyal dışlamalar da yaşandığı, çocukların oyundaki ilişkilerini şekillendiren unsurların ise öğretmenin ve ailelerin çocuklara yönelik yaklaşımları olduğu belirtilmiştir.
- Tuğluk (2023) araştırmasında, okul öncesi dönemdeki mülteci çocukların okula uyumları ve akran ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya, okul öncesi eğitime devam eden 68 çocuk katılmıştır. Verilerin toplanması sürecinde bilgi formu ve ölçekler kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında Suriyeli mülteci çocukların akran ilişkilerinin cinsiyete, anne-baba eğitim durumuna ve Türkiye'de kalma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir. Mülteci çocukların okula uyumlarının da cinsiyet, anne baba eğitimi ve Türkiye'de bulunma sürecine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmüştür. Mülteci çocukların akran ilişkileri ile okula uyumları arasındaki ilişkiye bakıldığında ise aralarında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Karakuş-Özdemir (2023) araştırmasında, 60-72 aylık okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara yönelik olarak hazırlanan Duygu Düzenleme Erken Müdahale Programı'nın çocukların duygu düzenleme becerilerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırma iki gruptan oluşmaktadır. İlk grup, Duyguları Anlama Testi'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için seçilen 263'ü Türk, 125'i Suriyeli 388 çocuk; ikinci grup ise Duygu Düzenleme Erken Müdahale Programı'nın uygulandığı deney grubu için 11'i Türk 8'i Suriyeli 19 çocuk, kontrol grubu için 13'ü Türk 5'i Suriyeli 18 çocuk olmak üzere toplam 37 çocuk araştırmaya katılmıştır. Veriler kişisel bilgi formu ve ölçekler ile toplanmıştır. Araştırmadaki bulgular sonucunda, Duyguları Anlama Testi'nin 60-72 aylık çocuklar için geçerli ve güvenilir olduğu belirtilmiştir. Öğretmenlerin gruplarda yer alan çocuklar hakkındaki ön test son test görüşlerinin değerlendirilmesi sonucunda deney grubu çocuklarının duygu düzenleme becerilerinin olumlu yönde gelişme gösterdiği belirtilmiştir.

Türkiye'de yapılan araştırmalara bakıldığında büyük bir kısmının dil gelişimi, oyun becerileri, uyum becerileri ve sosyal beceriler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmalar, tipik gelişim gösteren mülteci çocuklara odaklanmıştır. Gelişim yetersizliği olan mülteci çocuklara yönelik araştırmalar ise sınırlıdır.

Tartışma ve Sonuç

Göç, insanların yaşamını birçok yönden değiştirmektedir. Süre gelen savaşlar sonucunda birçok birey ülkelerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylere baktığımızda büyük oranda çocuk sayısı da bulunmaktadır. Mülteci çocukların geldikleri ülkede birçok problemle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Tipik gelişim gösteren mülteci çocukların yaşadıkları problemlere ek olarak gelişim yetersizliği olan çocukların daha fazla problem yaşadığı belirtilmektedir. Türkiye son dönemde yoğun olarak göç alan ülke durumundadır. Dolayısıyla ülkemizde erken çocukluk döneminde birçok tipik gelişim gösteren mülteci çocuk ve gelişim yetersizliği olan mülteci çocuk bulunmaktadır.

Araştırmada erken çocukluk dönemindeki mülteci çocukların yaşadıkları sorunlar, çocuklara uygulanan erken müdahale programları ve çocuklarla yapılan çalışmaların incelenmesi ve ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak göç kavramı, alanyazında sıklıkla birbirinin yerine kullanılan fakat farklı kavramlar olan göçmen/mülteci/sığınmacı kavramları açıklanmış ve oranlar verilmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'deki erken çocukluk dönemindeki tipik gelişim gösteren veya gelişim yetersizliği olan çocukların yaşadıkları problemler hakkında bilgi verilmiştir. Problemlerin yanı sıra erken çocukluk döneminde risk altındaki çocuklar için hayati önem taşıyan erken müdahale programlarından bahsedilmiştir. Bu programlara baktığımızda üç program karşımıza çıkmaktadır. Gelişim yetersizliği olan mülteci çocuklara özel olarak hazırlanan bir erken müdahale programına ise rastlanılmamıştır.

Erken çocukluk döneminde mülteci çocuklarla yapılan çalışmalara bakıldığında ise tipik gelişim gösteren çocuklara yönelik araştırmalara rastlanılmıştır (Ataseven, 2019; Avcı, 2019; Değer, 2019; Özger ve Akansel, 2019; Alkan, 2020; Polat vd., 2020; Ağmaz ve Temel, 2021; Akça, 2021; Kuru, 2021; Türker Üçüncü ve Aktan Acar, 2021; Yanık ve Kozandağı, 2021; Tuğluk, 2023; Karakuş-Özdemir, 2023). Gelişim yetersizliği olan erken çocukluk dönemindeki mülteci çocuklara yönelik ise araştırmalar sınırlılık göstermektedir daha fazla büyük yaş grubu ile yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Köse, 2020;

Gürdoğan, 2022). Gelişim yetersizliği olan erken çocukluk dönemindeki mülteci çocuklara yönelik resmi oranların olmaması, araştırmaların sınırlı olması nedeniyle mülteci çocukların erken müdahale süreçleri, eğitim, sağlık ve gelişimini etkileyecek alanlara ulaşması konusunda zorluk yaşadığını düşündürmektedir. Tüm bu sonuçlara ek olarak öneriler şu şekildedir:

- Tipik gelişim gösteren ve gelişim yetersizliği olan erken çocuklukta mültecilere yönelik erken müdahale programları artırılmalı, yeni programlar tasarlanmalı ve programlar sistematik olarak uygulanmalıdır.
- Gelişim yetersizliği olan erken çocuklukta mültecilere veya tipik gelişim gösteren mülteci çocuklara yönelik daha fazla araştırma tasarlanmalıdır.
- Erken çocukluk döneminde olan mülteci çocukların gelişimsel olarak farklılıklarını fark edebilmeleri için öğretmenlere ve okul yöneticilerine gereken eğitimler sağlanmalıdır.
- Mülteci ailelere, çocuklarının gelişimlerini nasıl destekleyecekleri ve yasal hakları konusunda bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Etik Onay

Bu araştırma, etik kurul onayı gerektiren nitelikte bir çalışma olmadığı için herhangi bir kurumsal veya ulusal araştırma etik kurulundan onay alınmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacılar bu araştırmanın fikir, tasarım, literatür tarama, veri toplama, veri analizi, eleştirel inceleme, yorumlama ve yazma aşamalarına eşit oranda (%50-%50) katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir kişi veya kurumla finansal ya da kişisel bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça/Reference

- Ağmaz, R. F. ve Temel, F. (2021). Clil yöntemine dayalı Türkçe eğitiminin geçici koruma altındaki 3-5 yaş grubu Suriyeli çocukların alıcı dil gelişimlerine etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 50(1), 123-143. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.956736>
- Akça, A. (2021). *Etkileşimli kitap okuma programının 48-66 aylık Suriyeli çocukların alıcı dil gelişimine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Alkan, B. (2020). *Türkiye’de ana okuluna devam eden Suriyeli çocukların iletişim becerileri: bir durum çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, Ü. ve Ergül, M. (2022). Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşadıkları sorunlar: öğretmenlerin perspektifinden bir delphi çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54(1), 1-31 <https://doi.org/10.9779/pauefd.820780>
- Ataseven, H. (2019). *Dil gelişimini destekleyici oyun etkinlikleri programının 5-6 yaş grubu mülteci çocukların dil gelişimlerine ve günlük yaşam becerilerine etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Avcı, F. (2019). Teachers’ opinions on the problems faced by the refugee students in preschool education institutions. *Language Teaching and Educational Research (LATER)*, 2(1), 57-80. <https://doi.org/10.35207/later.537817>
- Avcı, Z. (2019). *Türkiye’de erken çocukluk eğitime devam eden Suriyeli çocukların okul deneyimlerinin incelenmesi* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi
- Balcılar, M., (2016). *Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sağlık durumu araştırması*. AFAD Yayını.
- Baş, M, Molu, B., Tuna, H.L., Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693.
- Bayhan, P. ve Karaaslan, A. (2018). Mülteci çocuklar için uygulanan erken müdahale programları; Türkiye ve dünyadan uygulamalar [Konferans sunumu]. Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Kongre Merkezi.
- Biçer, S. (2023). *Mülteci çocuklar sosyal ve akademik uyumları: Sorunlar ve çözüm önerileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi.
- Bozkurt Polat, E., Özbey, S., Türkmen, S. ve Köyceğiz Gözeler, M. (2020). 60-72 aylık göçmen Afgan çocuklara uygulanan sosyal uyum ve beceri programının etkisinin incelenmesi, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 1-20. <https://doi.org/10.37754/737081.2020.521>
- DC. gov. <https://osse.dc.gov/service/strong-start-dc-early-intervention-program-dc-eip>
- Columbia Bölgesi Hükümeti. (n.Strong Start DC Erken Müdahale Programı (DC EIP). Ofis ohttps : //osse.dc.gov /s/güçlü-başlat -dc--erken -inte-program--dc -eip
- Değer, Z. K. (2019). *Okul öncesi dönemdeki Suriyeli çocukların sosyal duygusal uyum becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

- Derince, D. (2019). Suriyeli mülteci çocuklar özelinde: savaş mağduru çocuklar ve çocuk sağlığı sorunları. *Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 57-70. <https://doi.org/10.7816/nesne-05-10-03>
- Diversity Community Resources Society. <https://www.dcrs.ca/our-services/programs-for-children-and-families/first-steps-early-years-refugee-program/>
- Eren, Z. (2019). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 213-234. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.43815-476805>
- Fisher, P., Burraston, B. ve Pears, K. (2005). The early intervention foster care program: permanent placement outcomes from a randomized trial. *Child Maltreatment*, 10(1), 61-71. <https://doi.org/10.1177/1077559504271561>
- GİGM (2023). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- GSL-Good Start Life. <https://gslservices.com.au>
- Gümüştin, D. (2017). Mülteci çocukların eğitimi ve uyumlarına yönelik yapılan müdahale programları üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 5(10), 247-264.
- Gürdoğan, D. (2020). *Çanakkale’de engelli mülteciler: deneyimler, sorunlar, olanaklar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Harrell-Bond B. (2000). Are refugee camps good for children? (Working Paper No. 29). Cairo: American University in Cairo, Forced Migration and Refugee Studies. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/07143429_ozel_egitim_hizmetleri_kilavuzu.pdf
<https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/3ae6a0c64.pdf>
<https://www.dcrs.ca/our-services/programs-for-children-and-families/first-steps-early-years-refugee-program>
<https://www.hqsc.govt.nz/assets/Consumer-hub/Partners-in-Care/Publications-resources/Good-start-in-life-practice-guidance-Mar-2020.pdf>
- Karaca, S. ve Doğan, U. (2014). Suriyeli göçmenlerin sorunları çalıştay sonuç raporu, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme ve Uygulama Araştırma Merkezi, Mersin.
- Karakuş-Özdemir, E. (2023). *Mülteci çocukların bulunduğu anasınıflarında uygulanan duyu düzenleme erken müdahale programının etkisi* (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi.
- Kılıç, Ç. (2018). Amerika’da anne-baba eğitiminde uygulanan erken müdahale programları. *Researcher: Social Science Studies*, 6(1), 85-96.
- Köse, E. (2022). *Türkiye’deki engelli mültecilerin toplumsal uyum düzeylerinin değerlendirilmesi ve sosyal politika önerileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Kuru, N. (2020). *Tamamlayıcı erken müdahale programının mülteci çocukların benlik saygısına, sosyal becerilerine ve psikolojik sağlamlığına etkisi* (Doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi.
- Lakhan R, Mario A, Qureshi FN, Hall ML. (2013). Early intervention services to children with developmental delay in resource poor settings in india. *Nepal Journal of Medical Sciences*, 2(2),149-55 <https://doi.org/10.3126/njms.v2i2.8966>
- Ornelas, I. J., ve Perreira, K. M. (2011). The role of migration in the development of depressive symptoms among Latino immigrant parents in the USA. *Social Science and Medicine*, 73(8), 1169-1177. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.07.002>
- Sarvan, S., Efe, E. (2020). Suriyeli çocuk mülteciler ve sorunları. *Bahkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*. 9(1),55-62.
- Sever, M. (2020). Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitim Durumu ve Sosyal Uyum Örnekleme. *Avrupa Eğitim Dergisi*, 10 (1- 2), 1-16.
- Sever, Ş. (2020). *Mülteci ve sığınmacı çocuklara yönelik sosyal politikalar: Türkiye, Almanya ve İtalya karşılaştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi.
- TIDES. <https://www.tides.org/project/fiscally-sponsored-project/abriendo-puertasopening-doors>
- Türker Üçüncü, Ş., Aktan Acar, E. (2021). Erken çocukluk dönemindeki sığınmacı ve Türk asıllı çocukların okula uyum sürecinin analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 221-248. <https://doi.org/10.21733/ibad.902805>
- Uluseller, A. (Ed.). (2008). Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi (1.Baskı). İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- UNICEF, (2022). *Türkiye’de geçici koruma altında olan Suriyeli çocuklara yönelik eğitim müdahalesi raporu*. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-ge%C3%A7ici-koruma-alt%C4%B1nda-olan-suriyeli-%C3%A7ocuklara-%C3%B6nelik-e%C4%9Fitim%C3%BCdahalesi-raporu>
- UNICEF, 2017. UNICEF Türkiye yıllık raporu. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/unicef-t%C3%BCrkiye-yillik-raporu-2017>

- UNICEF. (2019). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, Türkiye İnsani Durum Raporu ((Yayın no.36). <https://www.uniceftrk.org/public/uploads/files/UNICEF%20Turkey%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2036%20-%20End-Year%202019.pdf>
- Yanık Özger, B. ve Akansel, A. (2019). Okul öncesi sınıftaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: Bu sınıfta biz de varız! *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(3), 942-966. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-6241.7c.3s.3m>
- Yanık Özger, B. ve Kozandağı, H. (2021). Okul öncesindeki Suriyeli ve Türk çocukların oyunları ve oyundaki ilişkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 299- 326. <https://doi.org/10.9779/paufed.682823>
- Yohani, S. (2010). Nurturing hope in refugee children during early years of post-war adjustment *Children and youth services review*. 32(6), 865–873 <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.02.006>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the present age, many children are directly or indirectly exposed to war. Most of these children lose their families or continue their lives without their rights (Gökler, 2001). Children who lose their lives, become disabled, abused and injured face many difficulties during war and migration. In the meantime, the education and lives of children who are forcibly displaced are also damaged (HASUDER, 2023). Due to the war, many children have difficulties in accessing their basic needs to sustain their lives. Being separated from the environment they are used to and being deprived of their rights, they fall into an uncertain life while struggling for life (Erden & Gürdil, 2009).

Türkiye, which connects Asia and Europe and has an important position on the roads extending from the Middle East to Europe, is a country of arrival, transit and exit for migrants. Due to its location, it has many migrants and refugees and manages this process by acting with international organisations, governments and humanitarian aid agencies (IOM, 2023). In Türkiye, where there are more than four million refugees and asylum seekers, 1.7 million of this number are children. Of the 3.6 million Syrians under temporary protection, 1.6 million are children. Of the 370,000 refugees and migrants, mostly from Iran, Afghanistan, Iraq and other nationalities, 120,000 are children (UNICEF, 2023). The negative effects of war affect children socially, psychologically and physically. They experience psychological problems such as being alone, losing their lives, and holding themselves responsible for the events (Erden & Gürdil, 2009).

Globally, there are about 240 million children with developmental disabilities (autism spectrum disorder, intellectual disability, etc.). Although it is limited to reach the exact number of children with developmental disabilities who are displaced and migrated, it is estimated to cover a large part of this data. By the end of 2021, an estimated 36.5 million children had to leave their countries or borders due to violence, conflict and other reasons. Regardless of their number, children with developmental disabilities are likely to experience difficulties in accessing inclusive education opportunities, necessary care, food, health services, clean water in this migration mobility (UNICEF, 2023).

Children who have experienced migration with their families experience problems of adaptation to their new place of origin after migration. It is recommended to provide primary protection services for families and children to adapt to the adaptation process and to prevent problems before they occur, and secondary protection services for the identification and solution of emerging problem situations (Uluocak & Polat, 2009). Children constitute 30 per cent of the world population. However, the rate of children who are forced to leave their countries is 42 per cent. The age distribution of people who have been forced to leave their countries is 42 per cent between the ages of 0-18, 53 per cent between the ages of 18-59 and 6 per cent over the age of 60 (UNHCR, 2022). Among these rates, children with typical development or developmental disabilities in early childhood are at a significant rate.

The definitions of asylum seeker, refugee and migrant are often used interchangeably in the literature, but they are conceptually different from each other. Refugees and asylum seekers apply for a temporary stay other than a settled residence due to the unfavourable and difficult conditions they are in (Dedeoğlu & Gökmen, 2011). This study was conducted to explain the concepts such as migration, asylum seeker, refugee, immigrant, to give information about children with typical development or developmental disabilities in early childhood, to introduce early intervention programmes applied to these children, and to reveal and discuss the research on refugee children in early childhood in the Turkish literature. In the process of revealing the researches in Türkiye, theses and articles between 2010 and 2023 were analysed and existing researches were revealed through document analysis.

Discussion and Results

Migration changes people's lives in many ways. As a result of ongoing wars, many individuals have to leave their countries. Refugees, who have to leave their countries, also include a large number of children. It is seen that refugee children face many problems in the country they come from. In addition to the problems experienced by refugee children with typical development, it is stated that children with developmental disabilities experience more problems. Türkiye is a country that has recently received intensive immigration. Therefore, there are many typically developing refugee children and children with developmental disabilities in early childhood in Türkiye.

In this study, it is aimed to examine and reveal the problems experienced by refugee children in early childhood, early intervention programmes applied to children and studies conducted with children. In this context, firstly, the concept of migration, the concepts of migrant/refugee/asylum seeker, which are often used interchangeably in the literature but are different concepts, were explained and the ratios were given. In addition to these, information about the problems experienced by children with typical development or developmental disabilities in early childhood in Türkiye is given. In addition to the problems, early intervention programmes that are vital for children at risk in early childhood are mentioned. There are three programmes in these programmes. An early intervention programme specially prepared for refugee children with developmental disabilities was not found.

The studies conducted with refugee children in early childhood have found studies on children with typical development (Ataseven, 2019; Avcı, 2019; Değer, 2019; Özger & Akansel, 2019; Alkan, 2020; Polat et al., 2020; Ağmaz & Temel, 2021; Akça, 2021; Kuru, 2021; Türker Üçüncü & Aktan Acar, 2021; Yanık & Kozandağı, 2021; Tuğluk, 2023; Karakuş-Özdemir, 2023). Research on refugee children in early childhood with developmental disabilities is limited, and there are a limited number of studies conducted with older age groups (Köse, 2020; Gürdoğan, 2022). The lack of official rates for refugee children in early childhood with developmental disabilities suggests that refugee children have difficulties in early intervention processes, education, health and access to areas that will affect their development due to limited research.

In addition to all these results, recommendations are as follows:

- Early intervention programmes for early childhood refugees with typical development and developmental disabilities should be increased, new programmes should be designed and programmes should be implemented systematically.
- More research should be designed for early childhood refugees with developmental disabilities or typically developing refugee children.
- Teachers and school administrators should be provided with the necessary training to recognise the developmental differences of refugee children in early childhood.
- Refugee families should be informed about how to support their children's development and their legal rights.